

ОИЛАДА ЗЎРАВОНЛИК БИЛАН БОҒЛИҚ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Комилжонов Шохрухмирзо Қодиржон ўғли

ИИВ Академияси 317-гуруҳ курсанти

Аннотация: Ушбу мақолада хорижий давлатлар, жумладан, АҚШ, Канада, Буюк Британия, Францияларнинг оилада зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича тажрибаси илмий таҳлил этилган.

Таянч тушунчалар: Оиладаги зўравонлик, мурожаатлар линияси, жисмоний зарар, руҳий зарар, декларация, полиция.

Дунёдаги барча давлатларнинг миллий қонунчилигида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш, хусусан шахснинг ҳаёти, соғлиғи, шаъни ва кадр-қимматини турли тажовузлардан, шу жумладан оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ижтимоий хавфли қилмишлардан ҳимоя қилиш бўйича жиноят қонунчилигида алоҳида бобларда нормалар мавжуд. Испания ЖКнинг 12-боби эса бевосита “Оилага қарши жиноятлар”га оид бўлган нормаларини ўз ичига олган [1; С.53-55].

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида инсоннинг ҳаёти, соғлиғи, шаъни, кадр-қиммати, жинсий эркинлиги ва дахлсизлигини ҳимоя қилишга қаратилган махсус олтита боб мавжуд бўлиб, оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этилган қилмишларга жинойий жавобгарликнинг муқаррарлиги қатъий белгилаб қўйилган. Шунингдек, амалдаги Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда ҳам шундай қилмишлар учун жазо чоралари назарда тутилган.

Оиладаги зўравонликнинг олдини олиш бўйича кўпгина ривожланган давлатлар, хусусан АҚШ, Канада, Буюк Британия, Франция каби давлатларнинг тажрибалари ўзига хос жиҳатлари билан ажралиб туради. Ҳозирда дунёнинг 100дан ортиқ давлатларида оиладаги зўравонликнинг олдини олиш бўйича махсус қонунлар қабул қилинган бўлиб, улар доирасида оиладаги низоларни ҳал қилиш, ундан жабрланган шахсларга тиббий, руҳий, ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш бўйича махсус бошпаналар ҳамда унинг барвақт профилактикаси бўйича самарали фаолиятни ташкил этиш механизмлари яратилган.

АҚШда 1994 йилда “Аёлларга нисбатан зўравонликка қарши кураш ҳақида”ги [2] қонун (the Violence Against Women Act) аёлларга қарши зўравонлик ҳолатларини олдини олишга қаратилган. АҚШда 1999 йилда оиладаги зўравонлик жабрланувчилари учун мўлжалланган алоҳида турар жойлар очишни молиялаштириш 3 бараварга оширилган ҳамда оилада зўравонлик ишлатган шахсларни тарбиялашга қаратилган юзлаб дастурлар

ишлаб чиқилган. АҚШда адлия ҳамда соғлиқни сақлаш вазирлиги ўзаро ҳамкорликда оиладаги зўравонликка қарши қаратилган дастурларни ишлаб чиқиб, адлия вазирлиги таркибида “Аёлларга нисбатан содир этиладиган зўравонликларга қарши курашиш бўлими” ташкил этилган. Ушбу давлатда 1994 йилда қабул қилинган “Аёлларга нисбатан зўравонликка қарши кураш ҳақида”ги қонунга асосан “Мурожаатлар линияси” ташкил қилинган бўлиб, унинг фаолияти кечаю-кундуз мутахассис операторлар томонидан оиладаги зўравонликдан азият чекаётган ва ундан жабрланган шахсларга бепул ёрдам кўрсатиш мақсадида ташкил этилган. Зарур ҳолларда оператор кўнғирокни жабрланувчи яшаш ҳудудида жойлашган вақтинчалик яшаш марказларига улардан тиббий, ҳуқуқий ва психологик маслаҳатлар олишлари учун бепул улаб бериши мумкин.

Жабрланувчи шахслар миллий тармоқда ташкил этилган қуйидаги йўналишлардаги ишонч телефонларига кўнғироқ қилишлари мумкин:

- а) жинсий зўравонлик жабрланиш хавфи вужудга келганда;
- б) зўрлаш, номусга тегиш ҳолатлари ҳақида хабар бериш учун;
- в) болаларга нисбатан кўрсатилаётган шафқатсиз муносабатларга доир муаммолар бўйича;
- г) зўравонликдан жабрланган шахсларга қандай хатти-ҳаракатларни амалга оширишлари бўйича [3].

Бугунги кунда АҚШда оилада зўрлик ишлатишнинг олдини олишга қаратилган чоралар натижасида оиладаги зўравонлик жиноятлари сони 21%га, ўз турмуш ўртоғи томонидан ўлдирилиш ҳолатлари эса 60%га камайган [4].

АҚШда оиладаги зўравонлик жабрланувчилари учун 1,5 минг марказлар, алоҳида уйлар ташкил қилинган бўлиб, ушбу марказларга оиладаги зўравонликдан жабрланган шахслар мурожаат этишади. Ушбу марказларга уйда оила аъзолари томонидан калтакланган, хўрланган, жабр-зулмга дучор бўлаётган аёллар, қариялар, вояга етмаганлар мурожаат қилади.

Статистик маълумотларга кўра, ҳар учтадан битта америкалик хотин-қизлар жинсий зўравонликка дучор бўлишган. Шунингдек, АҚШда 12 ёшдан 16 ёшгача бўлган қизларнинг 83% турли зўравонликларга дучор бўлишади. Канада давлати оиладаги зўравонликни бартараф этиш бўйича етакчи давлат сифатида эътироф этилган. Мазкур мамлакатнинг Жиноят кодексига 1994 йилда аёллар ва болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишга қаратилган чоралар тизимини назарда тутадиган қўшимчалар киритилган. С-127 қонун лойиҳаси Жиноят кодексининг бир қисмига айланиб, унда номусга тегиш жиноятини “Жинсий ҳуқуқбузарликлар, ижтимоий ахлоқ ва жамоат тартибига қарши ҳуқуқбузарликлар” қисмидан олиб “Шахс ва унинг шаънига қарши ҳуқуқбузарликлар” қисмига ўтказиш назарда тутилган.

Канада давлатида аёлларга зўрлик ишлатишга қарши қаратилган ва тегишли тезкор чораларни кўриш бўйича Коалиция тузилган. Унга асосан,

Канадада 6 декабрь аёлларга нисбатан зўрлик ишлатишга қарши кураш куни деб эълон қилинган. Чунки, оиладаги зўравонликнинг ижтимоий хавфи бир ёки бир неча шахсга жисмоний ва руҳий зарар етказишда намоён бўлади [5; С.9].

Канада давлатида оиладаги зўравонликни олдини олиш бўйича қуйидаги тажрибалар мавжуд:

а) кризис марказлари ташкил этилиб, уларнинг сони эҳтиёждан келиб чиқиб кўпайтирилган;

б) соғлиқни сақлаш вазирлигида оиладаги зўравонлик ҳолатларини таҳлил қиладиган ва умумлаштирадиган марказ очилган;

в) оиладаги зўравонликнинг салбий жиҳатларини кўрсатувчи 50 дан ортиқ фильмлар тайёрланган ва намойиш қилинган;

г) “юзма-юз” деб номланган оиладаги зўравонлик ҳолатларини ёритиб борувчи ижтимоий нашр жорий қилинган.

Канадада ҳар бир зўрлик аломати алоҳида эътиборга олинishi ва ҳар томонлама чуқур кўриб чиқилишини таъминланиши белгиланган. Гап шундаки, оиладаги зўрликлардан жабрланган ёки шикоят қилган шахсларнинг оилавий турмуш шароити, аҳволи, оиладаги низоларнинг сабаб шароитлари ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар эътиборидан четда қолмаслиги учун қатъий назорат ўрнатилган. Ушбу вазифаларни федерал даражадаги органлар маҳаллий органлар билан, давлат органлари эса нодавлат органлари билан мазкур йўналишда ҳамкорликни олиб бориши йўлга қўйилган.

Буюк Британияда ҳар йили 85 минг одам жинсий зўравонликка дучор бўлади. Шундан, 73 минг нафари хотин-қизлар ва 12 минг нафари ўғил болаларни ташкил этади. Ҳар куни 230 та жинсий зўравонлик содир этилиб, 16 ёшдан юқори бўлган ҳар бешта хотин-қиздан биттаси турли хилдаги жинсий зўравонликка дучор бўлишган. Англия ва Уэльсда умумий жиноятлар тушиб бораётган бир пайтда айнан жинсий зўравонлик билан боғлиқ бўлган жиноятлар 29%га кўпайган [6].

Бундай ҳолатларни олдини олиш мақсадида, Буюк Британияда 2017 йил 22 февралда “Оиладаги зўравонлик: Британия кўзгусида” номли қонун қабул қилган. Мазкур қонун қабул қилинишидан олдин Британияда оиладаги зўравонлик масалалари таҳлил этилиб, зўравонликдан биринчи марта жабр кўрган кўпгина аёллар камдан-кам ҳолатларда полицияга бориб мурожаат қилишлари аниқланган. Шунинг учун ҳам, бутун дунёда оиладаги зўравонлик жиноятларининг латентлиги юқори ҳисобланади.

Айрим мамлакатларда оиладаги зўравонлик олдини олиш борасида ушбу масалалар бўйича иш олиб бориш учун полициячи аёллар ва фуқаролардан ташкил топган хизматчилар махсус тайинланган. Бундай полициячи аёллар ва махсус гуруҳлар аҳоли ўртасида зўравонлик масалалари юзасидан сўровлар ўтказиб боради. Мисол учун, Аргентина, Бразилия, Перуда аёллар ишловчи полиция участкалари ташкил этилган бўлиб, уларнинг вазифаси оилада

зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишини олдини олишдан иборат.

Мазкур давлатларда оиладаги зўравонликни олдини олиш бўйича қуйидаги амалиёт мавжуд:

- аҳоли ўртасида оиладаги зўравонлик юзасидан сўровлар ўтказиш ва уларни таҳлил қилиб бориш;
- оиладаги зўравонликдан жабрланганлар рўйхатлари тузилиб, улар билан психологлар мунтазам равишда ишларни ташкил этиш;
- зўравонликдан азият чекаётган ва зўравонликка дучор бўлаётган шахслар учун вақтинчалик бошпана-манзилгоҳлар фаолиятини ташкил этиш;
- оилада юзага келган муаммони ижобий ҳал этишга кўмаклашувчи ишонч телефонлари мавжуд [7; Б. 49].

Австралияда полицияга оилада содир этилган зўравонлик бўйича хабар тушгач мутахассисларни ва оиладаги зўравонликка қарши курашувчи махсус хизмат ходимларини чақиради. Хизмат доимий фаолият кўрсатадиган алоҳида мустақил орган ҳисобланади. Унинг мутахассислари полициячилар билан бирга воқеа юз берган жойга келади. Улар жабрланувчига ёрдам кўрсатади ҳамда оиладаги воқеаларнинг кейинги вазиятини кузатиб боради ва ахборот хизматларини кўрсатади. Бундай амалиёт полициянинг ҳуқуқбузарликка эътиборини қаратиш ва бошқа муаммоларни ечишга куч сарфламаслик имконини беради [8; Б. 274-281].

Биз хорижий давлатлар тажрибасини таҳлил этарканмиз кўпгина давлатларда “Оилада зўрлик ишлатилишининг олдини олиш тўғрисида”ги махсус қонунлар қабул қилинганини кўришимиз мумкин. Бундай қонунлар ривожланган давлатларнинг аксариятида узоқ йиллардан бери самарали амал қилиб, уларда оиладаги зўравонликни олдини олиш ва ундан жабрланган шахсларни ҳимоя қилиш тартиб-қоидалари ва механизмлари белгилаб берилган. Бундай қонун лойиҳасининг янада кенг концептуал асоси 1993 йил 20 декабрда БМТ Бош Ассамблеясининг 48/104-сонли резолюцияси билан қабул қилинган “Хотин-қизларга нисбатан зўрлик ишлатилишига барҳам бериш тўғрисида”ги БМТ Декларациясида мустаҳкамланган [9; С. 107-114].

Юқорида қайд этилган хорижий давлатларнинг қонунчилигини ўрганиш асосида Ўзбекистон Республикасида ҳам “Оиладаги зўравонликларни олдини олиш тўғрисида”ги қонунни қабул қилишни даврнинг ўзи тақозо этмоқда. Қолаверса, хорижий тажриба таҳлиллари асосида, ички ишлар органларига жабрланувчини ҳимоя қилишга қаратилган “Ҳимоя ордери”ни бериш ваколатини қонун билан мустаҳкамлаб қўйилиши мақсадга мувофиқдир. Негаки, оилавий низолар туфайли кўпгина аёллар шундан азият чекса-да айбдорнинг унга тан жароҳати етказиши ёки бошқа ҳуқуқий оқибатлар келиб чиқишидан қўрқиб, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга ёрдам сўраб мурожаат этмаслик каби ҳолатлар мавжуд. Агар, ички ишлар органлари томонидан жабрланувчига

химоя ордери берилиб, уларни зўравонликлардан химоя қилиш чоралари кўрилса, ушбу турдаги жиноятларнинг латентлиги анча камайиши мумкин.

Таъкидлаш керакки, кўпгина ривожланган давлатларда нотинч оилаларни яраштириш институтлари, яраштирув судлари мавжуд бўлиб, бу ўз номи билан “Оилавий медиация” деб юритилади. Масалан, Франция давлатида 1980 йилда оилавий медиация институти шаклланиб, бу институтда оилавий низолар ҳал этила бошланган. Медиацияда никоҳ ва ажралиш, мулкни бўлиш каби масалалар ҳал этилган. Бугунги кунда медиация институти дунёнинг кўпгина мамлакатларида, хусусан АҚШ, Германия, Буюк Британия, Австрия, Япония, Хитой, Гонконг, Корея Республикаси, Ҳиндистонда ташкил этилган бўлиб, ҳозирда самарали фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистонда 2018 йил 3 июлда “медиация тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилинганлиги ҳам бу борадаги илғор хорижий тажрибаларни амалиётга жорий этилаётганлигидан далолат беради. Бундан ташқари, никоҳдан ажратиш тўғрисидаги ишларни таҳлил қилиш асосида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қошида тузилган “яраштириш комиссиялари” фаолиятини ҳам юқори баҳолаш лозим. Чунки, ушбу комиссия аралашуви билан ҳар йили 20 мингдан ортиқ оилавий ажримларнинг олди олинмоқда. Бизнингча, яраштириш комиссиялари фаолиятини қонун билан тартибга солиш, яъни Ўзбекистон Республикасининг “Яраштирув комиссиялари фаолияти тўғрисида”ги қонунни қабул қилиш лозим. Мазкур қонун билан яраштириш комиссияларига низоли оилаларни яраштириш бўйича кенгроқ ваколатлар бериш, уларнинг жамиятдаги обрў ва нуфузини янада ошириш, комиссияга таъсирчан жазо чораларини қўллашга доир ваколатлар бериш ҳамда уларда кўриб чиқиладиган масалаларни ижобий ҳал қилиш бўйича механизмларни ишлаб чиқиш лозим.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг “Никоҳдан суд тартибида ажратиш” деб номланган 40-моддасига қўшимча “Яраштириш комиссияси ишни кўриб чиқишда эр-хотинга ярашишлари учун олти ойдан бир йилгача муҳлат тайинлашга ҳақли” деган нормани киритиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 7 октябрдаги “Фуқаролар йиғинининг яраштириш комиссияси тўғрисида”ги 274-сонли **намунавий низомда** яраштириш комиссияси томонидан эр-хотин, қайнона ва келин, яқин қариндошлар, кўни-қўшнилар ўртасидаги низоларни бартараф этиш, бузилган муносабатларни тиклаш ва ҳал этиш юзасидан қарор қабул қилишда эр-хотинни ярашиб олишлари учун муайян муддат бериш ваколати кўрсатиб ўтилмаган. Шу боисдан, ишни кўриб чиқишда эр ва хотинга ярашиб олишлари учун олти ойдан бир йилгача муҳлат бериш ваколатини қонун билан мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқдир.

Шу билан бирга, унинг фаолияти кечаю-кундуз мутахассис операторлар томонидан оиладаги зўравонликдан азият чекаётган ва ундан жабрланган шахсларга бепул ёрдам кўрсатиш мақсадида “Мурожаатлар линияси” ташкил

ташкил этиб, зарур ҳолларда оператор қўнғироқни жабрланувчи яшаш ҳудудида жойлашган вақтинчалик яшаш марказларига улардан тиббий, ҳуқуқий ва психологик маслаҳатлар олишлари учун бепул улаб бериш амалиётини жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Таъкидлаш лозимки, оилавий ажримларнинг олдини олиш ва оилаларни сақлаб қолишда авваламбор профилактика инспекторлари, яраштириш комиссиялари ёки суд, балки, фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзиш бўлими ходимлари масъулиятини янада ошириш лозим. Бу эса, давлат ва жамиятнинг асосий бўғини ҳисобланган оилалар барбод бўлишининг олдини олишга, оилада зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасини самарали таъминлашга хизмат қилади

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Уголовный кодекс Испании / под ред. с предисловием д.ю.н., проф. Н.Ф. Кузнецовой, д.ю.н. проф. Ф.М. Решетникова. – М., 1998. – С. 53-55.
2. (VAWA).ViolenceAgainstWomenAct.
3. https://travel.state.gov/content/dam/visas/IMBRA/IMBRA_uzb.pdf.
4. <http://constitution.uz/uz/pages/humanrights>.
5. Исаков А.А. Криминологическая характеристика и предупреждение насильственных преступлений, совершаемых в семье: автореф. дисс. кан. юрид. наук. –М., 2004. – С. 9
6. http://www.info.islom.uz/jamiyat/item/96-zhinsij-zoravonlik-avzh-olgan_-mamlakatlar-10-taligi.html.
7. Астанов И. Оиладаги зўравонликнинг сабаб ва шароитлари, профилактикаси ҳамда хорижий тажриба //Оилалардаги зўравонликларнинг сабаб ва шароитлари, профилактикаси ҳамда хорижий тажриба: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. –Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. –Б. 51.
8. Огай Д. Международно-правовые аспекты защиты прав детей // Болаларни ижтимоий ҳимоялаш: кураторлик функцияларини такомиллаштириш истиқболлари: Илмий-амалий конференция материаллари. – Т., 2007. – Б. 274-281.
9. Как создать кризисный центр для женщин. – М., 1995. – С. 107-114.